

RUS TILINING RIVOJLANISH TARIXI VA UNING JAHON MIQIYOSIDAGI AHAMIYATI

Raximova Gulbahorxon Baxodirovna

2-sonli kasb-hunar maktabi rus tili o'qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada rus tilining rivojlanish tarixi, zamonaviy va qadimgi rus (Sharqiy slavyan) tili, uning rivojlanishida tilshunos olimlar qarashlari, butun jahonda rus tilining tutgan o'рни hamda uning ko'p mamlakatlar maktablari va universitetlarida o'qitilishi haqida so'z boradi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish rus tilini o'qitishda daralar bilan birga katta ahamiyatga ega. U mavzu bo'yicha ekstraksiyadan tashqari ishlaydi. Dars o'quvchilarni qiziqtirgan barcha narsalarni va rus tilini deyarli o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan barcha narsalarni qondira olmaydi. O'quvchilarning individual manfaatlarini qondirish va nutq ko'nikmalari va ko'nikmalarini jalb qilish uchun ko'p tomonlama qo'shimcha ishlarni keltirib chiqaradi.*

Kalit so'zlar: *til, rus tili, Sharqiy slavyan, Rossiya, ruslar, ukrainlar, beloruslar, Kiyev, hind - yevropa tillari.*

Аннотация: *В статье рассматриваются история русского языка, современного и древнерусского (восточнославянского) языка, взгляды лингвистов на его развитие, роль русского языка в мире и его преподавание в школах и университетах многих стран.*

Ключевые слова: *язык, русский, восточнославянский, русский, русские, украинцы, белорусы, Киев, индоевропейские языки.*

KIRISH

Til barcha bilimlar va tabiatning kalitidir. Til deganda insoniyat jamiyatining barcha davrida mavjud bo'lgan ijtimoiy hodisalar tushuniladi. Tilning asosiy maqsadi (yoki funksiyasi) aloqa vositasi sifatida xizmat qilishdir. Til tafakkur, inson ongi bilan uzviy bog'liq bo'lib, fikr va tuyg'ularimizni shakllantirish va ifodalash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Sayyoramizda ikki mingdan ortiq til mavjud. Ular orasida rus tili eng ko'p gapiriladiganlardan biridir. Bu odamlar o'rtasidagi aloqada ishlatiladigan barcha til vositalarini o'z ichiga oladi. Biz hammamiz bilamizki, rus tili dunyodagi eng katta tillardan biri. Zamonaviy rus tili qadimgi rus (Sharqiy slavyan) tilining davomidir. Slavyan tillari ham hind - yevropa antikasini, ham grammatikasida, ham lug'atida saqlaydi. (To'g'ri, tirik hind - yevropa tillarining eng konservativi bu Boltiqbo'yi: Litva va Latviya.) Ushbu qadimiy meros rus tilini (qolgan slavyanlar singari) juda murakkab, ammo yoqimli qilib ko'rsatadi. Qadimgi rus tilida IX asrda Kiyev davlati tarkibida qadimgi rus millatiga asos solgan Sharqiy slavyan qabilalari gaplashgan. Bu til boshqa slavyan xalqlarining tillari bilan katta o'xshashliklarga ega bo'lgan. Ammo allaqachon ba'zi fonetik va leksik xususiyatlar bilan ajralib turgan. Barcha slavyan tillari (polyak, chex, slovak, serb - xorvat, sloven, makedon, bolgar, ukrain, belorus, rus) umumiy

ildizdan - yagona proto - slavyan tilidan kelib chiqqan, ehtimol X-XI asrlarga qadar mavjud bo'lgan. XIV-XV asrlarda esa qadimgi rus millatining yagona tili asosida Kiyev davlatining parchalanishi natijasida uchta mustaqil til paydo bo'lgan: ruslar, ukrainlar va beloruslar, millatlar shakllanishi bilan milliy tillarga aylangan. Rossiyada kitob yozish an'anasining shakllanishi va rivojlanishi, rus tili tarixining asosiy bosqichlari, ilk kirillcha matnlar Sharqiy slavyanlar orasida X asrda paydo bo'lgan. 988 yilda rus tilida kitob yozish boshlandi. Xronikada Yaroslav dono bo'lgan davrda ishlagan ko'plab ulamolar haqida hikoya qilinadi. Ko'pincha liturgik kitoblar mos keladi. Sharqiy slavyan qo'lyozma kitoblarining asl nusxalari asosan slavyan skriptini yaratuvchilarining talabalari Kiril va Metyusiylarning asarlariga oid Janubiy slavyan qo'lyozmalari bo'lgan. Yozishmalar jarayonida asl til Sharqiy slavyan tiliga moslashtirilgan. Bundan tashqari, bizning davrimizda rus tilidagi adabiyot tili tarixining barcha tilshunoslar tomonidan qabul qilingan yagona davriylashuvi mavjud emas, ammo davrlashtirish qurilishidagi barcha tadqiqotchilar tilning rivojlanishining ijtimoiy tarixiy va madaniy-ijtimoiy sharoitlarini hisobga olishadi. Rus adabiy tili tarixining davriylashuvi L.P. Yakubinskiy, V.V. Vinogradov, G.O. Vinokura, B.A. Larina, D.I. Gorshkova, Yu.S. Sorokin va boshqa tilshunoslar rus adabiy tili me'yorlarini, uning qadimiy adabiy va lingvistik an'ana bilan, umumiy adabiy til va lahjalar bilan munosabatlarini, rus adabiy tilining ijtimoiy funktsiyalari va qo'llanilish sohalarini hisobga olgan holda kuzatishlarga asoslanadi. XVIII-XX asrlarning aksariyat filologlari rus adabiy tilining asosi slavyan cherkovi haqida e'lon qildilar hamda Rossiyaga nasroniylikni qabul qilish bilan birga kelganlar. Ba'zi tadqiqotchilar rus adabiy tilining cherkov slavyan asoslari nazariyasini (AI Sobolevskiy, AA Shaxmatov, B.M. Lyapunov, LV Shcherba, N.I. Tolstoy va boshqalar) so'zsiz ishlab chiqdilar va ishlab chiqmoqdalar. Shunday qilib, A.I. Sobolevskiy shunday deb yozgan edi: "Ma'lumki, cherkov slavyan tili slavyan tillaridan birinchi bo'lib so'zma-so'z ishlatilgan", "Kiril va Metodiydan keyin u avval bolgarlar, keyin serblar va ruslar adabiy tiliga aylandi". XVIII asarlarda olingan rus adabiy tilining cherkov slavyan asoslari haqidagi gipotezaning to'liq aks etishi va yakunlanishini A.A. Shaxmatov rus adabiy tili shakllanishining favqulodda murakkabligi misolida ta'kidlab: "Dunyoda hech qanday boshqa tilni u bosib o'tgan murakkab tarixiy jarayonda rus tili bilan taqqoslash mumkin emas."- deydi. Olim zamonaviy rus adabiy tilini cherkov slavyaniga qat'iyat bilan shunday ko'taradi: "O'zining kelib chiqishi bo'yicha rus adabiy tili asrlar davomida tirik xalq tiliga yaqinlashib kelayotgan va asta-sekin o'zlarining tashqi ko'rinishini yo'qotgan rus tuprog'iga ko'chirilgan cherkov slavyan tili (kelib chiqishi bo'yicha qadimiy bolgar tili)". A. Shaxmatov qadimgi bolgar tili nafaqat Kiev davlatining yozma adabiy tiliga aylandi, balki X asrda allaqachon "Kievning o'qimishli qatlamlari" ning og'zaki nutqiga katta ta'sir ko'rsatdi, shuning uchun zamonaviy rus adabiy tili tarkibida qadimgi bolgar kitob nutqining ko'plab so'zlari va so'z shakllari mavjud deb hisoblar edi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Tadqiqot jarayonida rus tilining rivojlanish tarixi va uning jahon miqiyosidagi ahamiyati haqida tahlil olib borildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning tarixi va ma'naviy merosini o'rganishga oid bergan uslubiy ko'rsatmalari tadqiqotning nazariy-uslubiy asosi bo'lib xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

XX asr o'rtalaridan boshlab butun jahonda rus tilini o'rganish keng tarqaldi. Hozirgi paytda rus tili dunyodagi 100 dan ortiq mamlakatda o'qitiladi. 1967 yilda rus tili va adabiyoti o'qituvchilarining xalqaro assotsiatsiyasi, 1973 yilda A. S. Pushkin nomidagi rus tili instituti tashkil etilgan. Rus tili dunyoning eng keng tarqalgan va boy tillaridan biri bo'lib, ular tarqaladigan asosiy hududdan tashqarida turli millat vakillari tomonidan so'zlashiladi, nafaqat ushbu tillarning ona tillari bilan, balki o'zlari bilan ham muloqot qiladi. Zamonaviy rus adabiy tilining sinonim so'zlarini, ularning nutq xususiyatlarini hamda rus nutq odobi va madaniyatida ishlatishning to'liq tavsiflanishi A.P. Yevgenyeva tomonidan amalga oshirildi. Mehnat qilingan ishlar samarasi o'laroq, 1975-yilda bir jildli "Sinonimlar lug'ati. Ma'lumot-qa'llanma" (mual. tarj.) tuzildi. 1997-yilda V.V.Vinogradov nomidagi Rossiya Fanlar akademiyasida Yu.D.Apresyan boshchiligida rus tili sinonimlarining yangi izohli lug'ati yaratildi. Ushbu lug'at tilni yaxlit tavsiflash tamoyillariga muvofiq tuzilgan. Lug'atda sinonim so'zlar orasidagi semantik, pragmatik, kommunikativ va boshqa o'xshashliklar hamda farqlanishlar, shuningdek, bu farqlanishlarning qisman neytral holdagi ko'rinishi tavsiflanadi. Umuman olganda, rus tilshunosligida umumiy lug'atlardan tashqari, ta'limning quyi bosqichlari uchun darajali lug'atlar ishlab chiqilgan. Bu muammolar bilan D.N.Ushakov, S.Ye.Kryuchkov, A.N.Tixonov, P.A.Grushnikov, Z.A.Potixa, M.R.Lvov kabi rus tilshunoslari shug'ullanib kelishmoqda. Kichik yoshdan boshlab o'quvchilarni lug'at bilan ishlashga o'rgatish maqsadida turli illyustrativ va qiziqarli lug'atlar tuzildi. Professor M.R.Lvovning aytishiga qaraganda, ta'lim oluvchilar uchun bunday ta'limiy lug'atlarning yaratilishi ularning o'z ustlarida mustaqil ishlashlarining darajasini oshirish, ularni sifatli va tanlangan til materiallari bilan ta'minlashda qo'l keladi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan turli ta'limiy lug'atlarining muallifi ham aynan professor M.R.Lvov sanaladi. Bunga olimning "Rus tilining sinonim va antonim so'zlar lug'ati", "Maktab yoshidagilar uchun rus tilining antonimlari lug'ati", "So'zlarni va ularning ma'nolarini farqlash: ko'p ma'noli so'zlar, so'zlarning mavzuviy guruhlari, omonimlar, sinonimlar, paronimlar, sinonimlar, antonimlar", "Rus tilining antonimlar lug'ati", "Rus tilining antonim so'zlar izohli lug'ati" kabi o'quv lug'atlarini misol keltirsa bo'ladi. Ushbu lug'atlar asosan boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mos holda bo'lgan so'zlardan tuzilgan. Masalan, "Rus tilining sinonim va antonim so'zlar lug'ati" besh bo'limdan iborat bo'lib, bunda kichik yoshdagi o'quvchilar sinonim so'zlar bilan ishlashni boshlab, rejalashtirilgan holda antonim so'zlarga o'tishadi, bunda sinonimik-antonimik munosabat, sinonimik

qatordagi va antonimik juftlanishlarning ko'p ma'noliligi kabilar tizimlashtirilgan holda berilgan.

XULOSA

Davlat yoki rasmiy davlat bo'lgan chet ellarda ishlatiladigan ingliz va boshqa ba'zi tillar singari, rus tili Rossiyadan tashqarida ham keng qo'llaniladi. Masalan, xalqaro (davlatlararo) aloqaning turli sohalarida foydalaniladi. U "fan tili" vazifasini bajaradi hamda turli mamlakatlar olimlari o'rtasidagi aloqa vositasi, umuminsoniy bilimlarni kodlash va saqlash vositasi bo'lib xizmat qilib kelmoqda. Statistik ko'rsatkichlarga qaraganda barcha dunyo ma'lumotlarining 60-70%i ingliz va rus tillarida nashr etilar ekan. Rus tili - bu dunyo aloqa tizimlarining zaruriy aloqasi (radioeshittirishlar, havo va kosmik aloqalar va boshqalar)dir. Ingliz, rus va boshqa dunyo tillari nafaqat davlat funktsiyalarining o'ziga xos xususiyati bilan tavsiflanadi (masalan, lingua franca funktsiyasi, ya'ni turli mamlakatlarda bilimlarni tarqatish va ularning darajasini tekislashda vositachi; diplomatiya, xalqaro savdo, transport, turizm tilining funktsiyasi) balki, ushbu tillarni o'rganish va foydalanish uchun ongli ravishda tanlab olinadi. Ya'ni ko'p mamlakatlar maktablari va universitetlarida Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 1 | ISSUE 5 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2021: 5.423 568 w June 2021 www.oriens.uz o'qitish mavzusi, xalqaro miqyosda "ishlaydigan til" sifatida huquqiy tan olinishi, odamlar, birinchi navbatda BMT, xalqaro kongresslarda va boshqa joylarda rus tilining qo'llanilishi uning nufuzi sezilarli darajada yuqori ekanligidan dalolat beradi.

REFERENCES:

1. Rus tili madaniyati. (Darslik) Maslov V.G., 2010 - 160 b.
2. Rus tili va nutq madaniyati: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. L.A. Vvedenskaya, L.G. Pavlova, E.Yu. Kashaeva, Rostov n / a: "Feniks" nashriyoti, 2001. - 544 b.
3. Rus tili va nutq madaniyati / I. A. Dolbina, T. A. Karpinets, O.A. Saltakova; Kuzbas davlat texnika universiteti, 2011 .-- 63s.
4. XX asr oxiridagi rus tili. V.L. Vorontsova va boshqalar - M.: Rus madaniyatining tillari, 2009. - 478 b.
5. Zamonaviy rus tili. Darslik. Valgina N.S., Rosenthal D.E., Fomina M.I., 2002.nashr, 528s.
6. М.Р.Львов. Словарик синонимов и антонимов русского языка. 1-4 классы". 2006.
7. М.Р.Львов "Учусь различать слова и их значения: Словарик многозначных слов, тематических групп слов, омонимов, паронимов, синонимов, антонимов". 2003